

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כט, תשל"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ענייני לשון בתקנים הישראליים

אגב הכנת תקנים במכון החקנים הישראלי מתעוררות בעיות לשון מפקידה לפקידה. נדון כאן באחדות.

פותרת במסמך — ביחיד או ברבים?

ברוב הפותרות של התקנים הישראליים הובאו שמותיהם של המוצרים בצורת ריבוי, כגון: מחברות לבתי ספר, מילויים לעטים כדוריים, חלות, צבעי שמן, חלונות פלדה, ידיות לחלונות, חוטי תפירה מפשתן, ברזי שרפה, צעצועים לילדים, גרבי ניילון לנשים, אבני שפה מבטון.

לעומת זאת יש שבאו שמות בצורת יחיד, אם בגלל היותם שמות קיבוציים או שמות חומרים, אם באורח מקרי. לדוגמה: דבש, סופר, ציוד משרדי, סיד חי, גזה רפואית, גזר מוקפא, יצקת ברזל, חלב פרה רגיל, תלבושת אחידה, אפונה מוקפאת, ילקוט לתלמיד.

בשיר השירים ב, יג נאמר: "התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח". ושמותיהן של המסכות בשישה סדרי משנה מלמד, כי יש לשון יחיד, ויש לשון רבים. אבל אפשר שיש טעם לדבר. פשיש לשון יחיד, דנים, בדרך כלל, בסוג אחד של הדבר הנדון. אם לשון רבים, יש סוגים הרבה באותו תחום.

הבה ונראה בסדר זרעים: מסכת ברכות — יש ברכות הרבה, שאדם מישראל חייב בהן. פאה — פאת השדה, שאין מכלים אותה בקציר. תרומות ומעשרות — יש סוגים שונים של תרומות ומעשרות. חלה — הפרשת חלה כדין. וכן: ערלה. בסדר מועד: שבת — אותו היום השביעי, החוזר כל שבוע. עירובין — יש עירוב חצרות ויש עירוב תחומים. סופה — דינה כדין כל הסוכות. ביצה — ב"ביצה שנולדה ביום טוב" עוסקת המשנה הראשונה במסכת זו, מסכת יום טוב.

התלמוד מזכיר לשון יחיד ולשון רבים וטעמיהם. בפסחים קיז ע"א: "כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים... האמורות בלשון יחיד, כנגד עצמו; האמורות בלשון רבים — כנגד ציבור". בזבחים מג ע"ב: "הואיל ונאמרו קדשים בלשון רבים ונאמרה טומאה בלשון יחיד". בתוספות במסכת פסחים צט ע"ב מובא הנימוק ללשון "ערכי פסחים": פסחים בריבוי למה? פסח ראשון (בניסן) ופסח שני (באייר).

בנדרים פ"ח בספרו, שחז"ל תמהו על הכתוב: "ותעל ה צ פ ר ד ע ותכס את ארץ מצרים" (שמות ח, ב). "אמר רבי אליעזר: צפרדע אחת הייתה, השריצה ומילאה את כל ארץ מצרים... רבי עקיבא אומר: צפרדע אחת הייתה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: עקיבא, מה לך אצל הגדה (או: אגדות)? כלך (ל) מדברותיך (כלומר, הולך את דבריך) אצל נגעים ואהלות! צפרדע אחת הייתה, שרקקה להן והן באו" (סנהדרין סז ע"ב). כל הדרשות האלו, מוסיף בנדרים, באו

1. אבא בנדרים, לשון מקרא ולשון חכמים. כרך שני, עמ' 451.

"לתרץ" את צורת היחיד למשמע של כלל הסוג, שימוש שכאמור כבר פסק מלשון החכמים והיה יכול להיראות מוזר בימיהם. ואין צריך לומר, שתרגומי המקרא כבר מתרגמים את השמות האלה בלשון רבים.

נחזור לתקנים הישראליים. הואיל והם עוסקים, בדרך כלל, בכמה סוגים של המוצר הנדון (כגון צעצועים לילדים, מחפרות לבתי ספר, חוטי תפירה ועוד) נראה, שבמקום שהדבר כך, מיטב להשתמש בלשון רבים.

נוזלים ראויים "למאכל" או... "לשתייה"?

התקן הישראלי ת"י 639 נושא פותרת "מכלים לנוזלים שאינם ראויים למאכל" — אפשר כך או נכון לומר דוקא "נוזלים שאינם ראויים לשתייה"? על "לא תאכל דם" (ויקרא יז, יב) אומר התלמוד: "שהשתייה בכלל אכילה" (ירוש' יומא פ"ח, ה"ג).

"מניין לשתייה שהיא בכלל אכילה? שנאמר ואכלת... מעשר תירושך ויצהרך... בבקר ובצאן ביין ובשכר — שכר שתייה היא, וקרייה רחמנא ואכלת" (יומא עו ע"א). לעומת זאת המשנה שבועות ג, ד מבחינה: "ואכל אוכלים שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתייה — פטור".

נראה, שהיום הנטייה היא ל"נוזלים ראויים לשתייה".

ומעניינים הדברים המובאים בתוספתא שבת ח (ט), כג-כח: "מניין לדם שהוא משקה [מים או נוזל אחר, המכשיר

אוכל לקבל טומאה? שנאמר (במדבר כג, כד) ודם חללים ישטה. מניין ליין שהוא משקה? שנאמר (דברים לב, יד) ודם ענב תשתה חמר. מניין לדבש שהוא משקה? שנאמר (שם, ג) ויניקהו דבש מסלע וגו'. מניין לשמן שהוא משקה? שנאמר (ישעיה כה, ו) משתה שמנים משתה שמרים. מניין לחלב שהוא משקה? שנאמר (שופטים ד, יט) ותפתח את נאד החלב ותשקהו. מניין לטל שהוא משקה? שנאמר (שם ו, לח) וימץ טל מן הגזה וגו'. מניין לדם (נידה) שהוא משקה? שנאמר (ויקרא יב, ב) ממקור דמיה, ואומר (זכריה יג, א) ביום ההוא יהיה מקור נפתח (לביית דוד) וגו'. מניין לדמעת העין שהוא משקה? שנאמר (תהלים פ, ו) ותשקמו בדמעות שליש. מניין למי האף שהוא משקה? שנאמר (ירמיה ט, יז) ועפעפינו יזלו מים".

הטפח

בשעה שהכינו במכון התקנים את המפרט מס' 320 לדיו מריחה לחותמות, נשאלה שאלה בדבר "הרטבת" חותמת גומי בדיו, המרוחה על פריט. מר א"ל פאיאנס הסב את תשומת לבנו לפועל הטפח, שמשמעו "הרטיב": "משקה טופח . . . טופח ומטפח" (עדויות ד, ו), ופירש רע"ב: שיש לחלוחית בכף (היד) עד שפשיגע בכף אחרת ידבק בה לחלוחית גם היא . . .

(עוד יבוא)